

О.М. ТИТОВА

**Наукові видання як один із напрямів діяльності
Центру пам'яткознавства НАН України і УТОПІК
(до видання двадцятого випуску «Праць Центру пам'яткознавства»)**

Культурна спадщина є безцінним надбанням людства, тією основою, на якій будується і формується національна самосвідомість, історична пам'ять, патріотизм. Вона є надійним підмурком створення та розбудови держави, становлення національної самобутності. Не може бути чіткого розуміння сьогодення і перспектив країни на майбутнє без усвідомлення надбань минулого, що матеріалізовані в пам'ятках історії та культури.

Виходячи з усвідомлення значущості вивчення й збереження культурних надбань у процесі становлення та розбудови державності, на хвилі загально-го національного підйому наприкінці 1980-х і, особливо, на початку 1990-х років у середовищі наукової громадськості, пов'язаної з Українським товариством охорони пам'яток історії та культури (далі – УТОПІК), виникла ідея створення науково-дослідної установи з дослідження культурної спадщини, яка поєднала б у своїй діяльності можливості всеукраїнської громадської організації з розгалуженою структурою місцевих осередків із залученням фахівців академічних установ. Таким чином, як утілення вказаної ідеї, спільною постановою Президії АН України і Головної ради УТОПІК 23 травня 1991 р. було започатковано діяльність Центру пам'яткознавства НАН України і УТОПІК. Біля джерел цієї наукової інституції стояли голова УТОПІК, академік АН України (на той момент віце-президент АН України) П.П. Толочко, перший заступник голови УТОПІК М.Т. Пархоменко, а також провідні фахівці УТОПІК – кандидати історичних наук А.В. Денисенко, О.М. Титова, кандидат архітектури О.М. Седак, мистецтвознавець В.М. Чешко. Ініціатором створення та першим директором Центру був кандидат (за кілька років – доктор) історичних наук, Заслужений діяч науки і техніки України, автор монографії та навчального посібника «Українське пам'яткознавство: історія, теорія, сучасність» С.З. Заремба [1].

Головним завданням новоствореної науково-дослідної інституції було визначено здійснення теоретико-методичних фундаментальних наукових пам'яткознавчих і прикладних пам'яткоохоронних досліджень, підготовка проєктів нормативних документів, методичних рекомендацій у сфері збереження культурної спадщини, музейної справи.

Нині науково-дослідні теми розробляються співробітниками двох відділів Центру: *історичного пам'яткознавства* (з сектором церковного пам'яткознавства), *культурної спадщини* (з двома секторами: пам'яток

містобудування та архітектури; археологічної спадщини), а також трьома регіональними відділеннями (Східнорегіональним (Харків), Бахмутським (Часів Яр), Кримським (Сімферополь)).

Наукові теми затверджуються та фінансуються Президією НАН України. Центр також здійснює науково-методичне керівництво пам'яткоохоронними програмами УТОПК, які фінансуються з державного бюджету через Міністерство культури України. Для координації пам'яткоохоронних програм створюються тимчасові творчі колективи, до яких залучаються не тільки співробітники Центру, але й науковці з інших споріднених інституцій, зокрема академічних Інституту історії України, Інституту археології, різних музейних установ, обласних організацій УТОПК тощо [7, с. 3–4].

Серед провідних тем, які розробляються науковцями Центру, можна назвати наступні: історія та теорія пам'яткознавства і музеєзнавства; історія науки і техніки; біобібліографії відомих пам'яткознавців і музеєзнавців; підготовка регіональних і тематичних каталогів пам'яток культурної спадщини, зокрема, пам'яток і пам'ятних місць, пов'язаних із історією Українського козацтва, національних меншин, історичних кладовищ і окремих поховань; проблеми виявлення, вивчення й збереження, використання пам'яток архітектури та містобудування, історичних ландшафтів, пам'яток археології; опрацювання методик їхньої консервації та музеєфікації; історія церков і монастирів; проблеми топоніміки й картографії; популяризація культурної спадщини серед молоді (студентів, слухачів Малої академії наук) – музейними засобами, через публікацію науково-популярної літератури тощо.

Прикладною діяльністю Центру є підготовка разом із відповідними структурами УТОПК пропозицій до загальнодержавних пам'яткоохоронних програм, розробка проектів нормативних документів у сфері культурної спадщини, облікової документації – облікових карток, паспортів об'єктів культурної спадщини, проведення експертизи відповідних програм, концепцій загальнодержавного, регіонального рівня.

Окремий блок прикладних робіт Центру пов'язаний із підготовкою історико-архітектурних опорних планів історичних населених місць, історико-культурних заповідників, визначення меж і режимів використання історичних ареалів.

З 2008 р. при Центру працює спеціалізована рада по захисту дисертацій на здобуття вченого ступеня кандидата історичних наук за спеціальністю 26.00.05 – Музеєзнавство. Пам'яткознавство (головою ради є доктор технічних наук, професор, провідний науковий співробітник Центру Л.О. Гріффен, вченим секретарем – доктор філософії, завідувач відділу історичного пам'яткознавства Центру В.О. Константинов). Станом на 1

грудня 2011 р. захищено 11 дисертацій, 2 прийняті до захисту. Дипломи кандидатів історичних наук отримало 9 колишніх дисертантов.

При Центрі діє аспірантура за вказаною спеціальністю, де станом на 1 листопада 2011 р. навчається 9 аспірантів. Окрім них дисертаційні дослідження при Центрі готують 19 здобувачів. Таким чином, Центр є єдиною в Україні науковою установою, яка готує фахівців, що мають ступені кандидатів наук, із музеєзнавства і пам'яткознавства в галузі історичних наук.

Підсумком наукових досліджень Центру, здебільшого, є підготовлені й оприлюднені наукові та науково-популярні видання. Більшість із них є періодичними, повторюваними чи серійними, часто видається спільно з іншими пам'яткознавчими організаціями, насамперед із УТОПІК. Це, наприклад, відроджений Центром дореволюційний часопис «Київська старовина» (виходив 6 раз на рік у 1992–2002 роках**); журнали «Питання історії науки і техніки» (з 2007 р.; 4 номери на рік) та «Відлуння віків» (з 2005 р.; щодворічних)****; збірники наукових статей «Праці Центру пам'яткознавства» (з 1992 р.; у 1992–2004 р. – 1 випуск на рік, із 2005 р. – 2 випуски на рік), «Ніжинська старовина» (з 2005 р.; двома серіями, по 1 випуску кожної на рік), «Сівєрщина в історії України» (з 2009 р., спільно з Національним заповідником «Глухів», 1 випуск на рік); збірники наукових праць за матеріалами щорічних (що дво річних) наукових конференцій, що осібно чи спільно з іншими установами проводить Центр: «Нові дослідження пам'яток козацької доби в Україні» (з 1991 р.; 20 випусків), «Український технічний музей: історія досвід, перспективи» (з 2002 р.; 8 випусків), «Технический музей: история, опыт перспективы» (з 2008 р.; 2 випуски), «Актуальні питання історії науки і техніки» (з 2001 р.; 10 випусків), «Зарембівські читання» (з 2007 р.; 3 випуски); щорічне довідкове видання «Київ: календар знаменних дат» (спільно з Київською міською організацією УТОПІК); науково-популярна газета «Ніжинські старожитності» (з 2011 р.; 4 рази на рік); у 2011 р. засновані серії видань Центру «Бібліографічні покажчики» (видано 2 випуски) та «Сакральні пам'ятки України» (видано 1 випуск), й інші.

Центр пам'яткознавства НАН України і УТОПІК має багато спільних видань з Центром охорони пам'яток археології при Полтавській державній адміністрації (О. Супруненко, І. Кулатова), Полтавським краєзнавчим музеєм (В. Мокляк), Більським археологічним заповідником (В. Приймак).

Активна видавнича діяльність характеризує роботу згаданих регіональних відділень Центру. Наприклад, Кримське відділення спільно

* До 2004 р. видання мало назву «Вісник».

** Останній 20-й випуск (2011 р.) видано двома томами.

з робочою групою з підготовки Зводу пам'яток історії та культури по Автономній Республіці Крим підготувало статті до каталогу нерухомих пам'яток Сімферополя, Алушти, Євпаторії. Відділенням створено серію видань з історії пам'ятоохоронної діяльності у Криму в ХІХ–ХХ ст. – «Біобібліографія кримознавства» (керівник – професор, доктор історичних наук А.А. Непомнящий) [2]. Цікавою і важливою є серія пам'ятознавчих і краєзнавчих видань щодо Донецького краю (керівник – доктор філософії, Заслужений працівник культури України С.Й. Татаринів) [6].

Під видавничим грифом Центру опубліковані окремі монографії, посібники, брошури з питань вивчення й охорони культурної спадщини, 4 збірника законодавчих і нормативних пам'ятоохоронних документів, збірки статей (спільно з історико-культурними заповідниками, музеями), 3 книги – робочі зошити «Каталогу пам'яток історії та культури України» (загальні питання, каталог пам'яток м. Києва, каталог пам'яток м. Севастополя) [3–5], бібліографічні та біобібліографічні наукові праці.

Усього за 20 років існування Центру пам'ятознавства вийшло майже 350 різних видань. Тільки у 2010 р. – понад 30 монографій і збірок, обсягом близько 200 обл.-вид. арк., а в 2011 р. – майже 40 видань, обсягом близько 300 обл.-вид. арк. Постановами ВАК України чотирьом виданням Центру – журналу «Питання історії науки і техніки», збірникам наукових праць «Праці Центру пам'ятознавства», «Ніжинська старовина» та «Сіверщина в історії України» – надано статус фахового видання з історичних наук, де можуть друкуватися результати дисертаційних робіт із подальшим поданням їх до захисту дисертацій за спеціальністю 26.00.05 – Музеєзнавство. Пам'ятознавство.

Започаткована в 1992 р. збірка наукових статей «Праці Центру пам'ятознавства» була задумана як своєрідне підсумкове щорічне (що піврічне) видання для оприлюднення результатів досліджень насамперед співробітників Центру пам'ятознавства НАН України і УТОПК, а також інших фахівців, що працюють у галузі пам'ятознавства і музеєзнавства. Цій меті підпорядковані відповідні розділи збірки – починаючи з проблем теорії, історії, історіографії та методології пам'ятознавства й музеєзнавства; розгляду проблем рухомих і нерухомих пам'яток – архітектури, містобудування, археології, науки і техніки, історії, монументального мистецтва, духовної (нематеріальної) спадщини, культових (церковних) і некрополістичних пам'яток; наприкінці кожного випуску вміщуються наукові повідомлення, дискусійні матеріали, рецензії, хроніка подій із пам'ятознавства й музеєзнавства. Значне місце серед питань, що висвітлюються на сторінках «Праць Центру пам'ятознавства», посідають біографічні розвідки про визначних пам'ятознавців і музеєзнав-

ців (як у межах окремого розділу, так й у контексті тематичних досліджень). Загалом, можна констатувати, що збірка стала своєрідною трибуною для обговорення найбільш актуальних проблем теорії й практики пам'яткоохоронної справи.

Двадцятий, ювілейний, випуск «Праць Центру пам'яткознавства» продовжує започатковану традицію апробації нових досліджень із пам'яткознавства й музеєзнавства стосовно як загальнотеоретичних, так і конкретних прикладних проблем визначення, вивчення, збереження та використання об'єктів культурної спадщини України та вивчення передового світового досвіду в галузі пам'яткознавства й музеєзнавства.

Джерела та література

1. *Заремба С.З.* Українське пам'яткознавство: історія, теорія, сучасність / Центр пам'яткознавства НАН України і УТОПІК. – К.: Логос, 1995. – 447 с.
2. *Непомнящий А.А.* Подвижники крѣмоведенія. – Симферополь: ОАО «Симферопольская городская типография» (СГТ), 2008. – Т. 2: TAURICA ORIENTALIA. – 600 с. – (Библиография крѣмоведенія; Вып. 12).
3. Пам'ятки історії та культури України: Каталог-довідник. Зошит 1: Пам'ятки історії та культури України: дослідження та збереження / Горбик В.О. (кер. автор. колект.), Денисенко Г.Г., Катаргіна Т.І., Колосок Б.В., Пархоменко М.Т., Піскова Е.М., Прибега Л.В., Титова О.М., Федорова Л.Д., Чешко В.М. – К., 2005. – 240 с.; іл.
4. Пам'ятки історії та культури України: Каталог-довідник. Зошит 2: Каталог-довідник пам'яток історії та культури України: м. Київ / Горбик В.О. (кер. автор. колект.), Гаврилюк Л.О., Денисенко Г.Г., Катаргіна Т.І., Титова О.М., Пархоменко М.Т., Федорова Л.Д., Чешко В.М. – К., 2007. – 277 с.
5. Пам'ятки історії та культури України: Каталог-довідник. Зошит 3: Каталог-довідник пам'яток історії та культури України: м. Севастополь / Горбик В.О. (кер. автор. колект.), Грабар О.Ю., Денисенко Г.Г., Катаргіна Т.І., Титова О.М., Шавшин В.Г. – К., 2008. – 78 с.
6. Татаринов Сергій Йосипович. Біографія та бібліографічний покажчик наукових та науково-популярних публікацій. – Слов'янськ: «Видавництво «Друкарський двір», 2010. – 24 с.
7. *Титова О.М.* Діяльність Центру пам'яткознавства НАН України і УТОПІК у 1991–2011 роках // Треті Зарембівські читання: Матеріали Третіх Всеукраїнських Зарембівських наукових читань «Українське пам'яткознавство: сучасні проблеми та тенденції», присвячених 20-річчю Центру пам'яткознавства НАН України і УТОПІК (м. Київ, 23 травня 2011 р.) / Титова О.М. (гол. ред. кол.), Гріфпен Л.О., Посохов С.І. [та ін.] ; Центр пам'яткознавства НАН України і УТОПІК. – К., 2011. – С. 3–10.